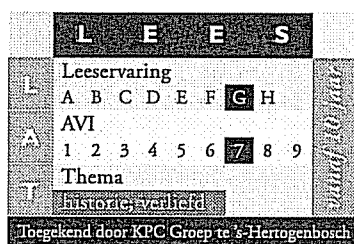

Nooit meer bang

Auteur: Anne Takens

Illustraties: foto's

Genre: historisch verhaal, autobiografisch

Aantal bladzijden: 136

1 Korte inhoud

(De teksten met een grijze achtergrond komen uit het boek. De paginacijfers staan erbij.)

In *Nooit meer bang* schreef Anne Takens de volgende inleiding:

1946

Je zult wel denken: dat is lang geleden! Toen waren mijn vader en moeder nog niet eens geboren! Nee, maar je oma of opa waarschijnlijk wel. Dit boek gaat over de tijd vlak na de Tweede Wereldoorlog. Het is een andere tijd als nu, niet alleen omdat het al lang geleden is, maar ook omdat de oorlog zoveel kapotgemaakt had. Huizen natuurlijk, maar ook de gezondheid van mensen. En kleren en eten waren iets bijzonders geworden. Ik vond het leuk om jullie te vertellen hoe kinderen toen leefden, hoe het op school was en in de klas met de jufs en de meesters, wat voor spelletjes ze speelden, waar ze heen gingen op schoolreisje, welke kleren ze droegen en wat ze aten of snoepten. Je begrijpt wel dat het boek over mij gaat, over toen ik nog een kind was. Er is veel veranderd, maar toch is ook heel veel hetzelfde gebleven, zoals pesten, ruzie, heimwee, verdriet, maar ook vriendschap en... verliefd worden. Dat is van alle tijden. Net als bang zijn. Als je het boek uit hebt, weet je ook waarom op de voorkant staat: 'Nooit meer bang'.

Nooit meer bang is een autobiografisch boek. Anne Takens beschrijft hoe Anne Marie opgroeit in het Schiedam van vlak na de oorlog. Rode draad in het verhaal vormt het bang zijn van Anne Marie. Bang voor de oorlog, bang voor de overvliegende brommen- de vliegtuigen, 's nachts bang voor spoken en de zaagvis, bang voor de puttenzuiger, bang voor de granaathulzen in het tuintje van Theo, bang voor de letter B in de

schrijfles (de B van Bang, van Bloed), bang voor een bril. Tot ze Theo weer ontmoet tijdens een dagje aan het strand. Theo is met de anderen uit de kinderkolonie ook op het strand. Theo is de jongen waarmee Anne Marie vriendschap heeft gesloten. Ze speelden vaak samen, maar met Theo's gezondheid ging het niet zo goed. Daarom moest hij naar een kinderkolonie. Theo zegt tegen Anne Marie: 'Ik ben voor niets en niemand bang. Dat heb ik geleerd in de kinderkolonie.' De vriendschap tussen Anne Marie en Theo wordt op het strand nog eens bevestigd en Anne Marie wil nooit meer bang zijn, want 'ik heb een vriendje en die is ook niet bang'.

Zoals Anne Takens al in haar inleiding schrijft, gaat het boek over dingen die toen anders waren en dingen die hetzelfde gebleven zijn.

Dingen waren anders als gevolg van de oorlog: soldaten zien op straat, eten en kleding op de bon, huizen in puin in het straatbeeld. En dingen waren anders, omdat het een andere tijd was: leren zwemmen in een afgeschermd stuk van de rivier, levertraan drinken, jongens die niet naast meisjes mochten zitten in de klas, naar een kinderkolonie gaan voor je gezondheid.

De dingen die hetzelfde bleven hebben vooral te maken met gevoelens: je veilig voelen bij oma, je anders voelen omdat je een klein zusje krijgt, kinderen die Theo pesten omdat hij anders is, verliefd worden.

De lezers zullen in de beschrijving van het alledaagse leven van Anne Marie veel herkennen, maar ook heel veel te weten komen over de tijd vlak na de Tweede Wereldoorlog. Hoe het was om als kind in die tijd te leven. Vergelijken van de situatie waarin je nu zelf verkeert met die van Anne Marie toen, daartoe nodigt *Nooit meer bang* uit. Een vergelijking die nog verdiept kan worden als de lezers in gesprek kunnen komen met tijdgenoten van Anne Marie.

2 Villa-aspecten

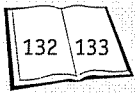
2a Inleidende tekst

Anne Takens schreef zelf de inleiding. Hij is hierboven weergegeven en in het boek te vinden op bladzijde 5. Bespreek met de kinderen dat ze een boek gaan lezen dat vol staat met herinneringen; herinneringen van een volwassene aan haar kindertijd. Een bijzondere kindertijd, die zich voltrok vlak na de Tweede Wereldoorlog. Wijs ze op de zin: 'Je begrijpt wel dat het boek over mij gaat, over toen ik nog een kind was.'

Breng de term 'autobiografisch' ter sprake. Vraag aan de kinderen om zich tijdens het lezen af te vragen of ze dezelfde dingen gedaan zouden hebben als Anne, of ze bij zichzelf gevoelens herkennen die Anne beschrijft. En of ze, als het boek uit is, zich kunnen voorstellen hoe het leven vlak na de oorlog was, nu ze naar die tijd hebben kunnen kijken door de ogen van een kind.

2b Villa Alfabet

Taalkamer

Lees deze 'Anne-Takens-taal' nog eens:

De maan trekt een wolk voor haar gezicht en de kamer wordt donker.

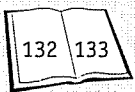
Ik word er duizelig van. Ik voel dat ik val. Ik val diep in de grote zee. De golven nemen me mee, ze wiegen me in slaap.

(Anne Marie is aan het bellen blazen:) Ik droom dat ze naar de jongen gaan, die leuke, gekke jongen (...) Opeens ziet hij mijn bellen. Twee van de allermooiste komen naar hem toe drijven. Ze landen op zijn open handen. De jongen houdt zijn adem in en lacht.

De wind slaat de blaadjes om. De zon leest mijn geheim.

Mooie taal, vind je niet? Vóél jij ook wat hier in woorden staat geschreven?

Deze fragmenten bevatten taal die je voelt. Stel de kinderen voor zelf hun ogen dicht te doen en te 'zien' wat Anne Marie denkt en droomt. Vraag aan de kinderen welk van deze fragmenten hen het meest aanspreekt. Laat ze hun keuze beargumenteren. Kunnen ze een gedicht maken van één of meer fragmenten? De zinnen van Anne Takens zijn immers bijna gedichten. Vraag waarom de schrijfster de gebeurtenissen in deze fragmenten juist in deze taal heeft opgeschreven. Bespreek het verschil in beleving van taal tussen 'Er kwam een wolk voor de maan, waardoor het donker werd in de kamer' en 'De maan trekt een wolk voor haar gezicht en de kamer wordt donker'. Bespreek op deze manier ook de andere fragmenten, laat de kinderen zelf een minder poëtische zin bedenken.

Gevoelenskamer

Bang/Nooit meer bang

– Lees 'Spoken' op blz. 10 en 11 nog eens.

– De dokter zegt: 'En haar angsten gaan wel over, als ze ouder is. Alle kinderen zijn wel eens bang, omdat het pas oorlog is geweest' (blz. 48).

Maar, de schelp van opa troost haar als ze bang is (blz. 30).

En ze heeft een vriendje en die is ook niet bang (blz. 130).

Wanneer ben jij bang? Wanneer zul jij nooit meer bang zijn?

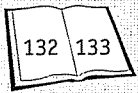
'Bang' en 'Nooit meer bang'. Kinderen hebben in de oorlog veel dingen meegemaakt die bang maken. Natuurlijk ben je bang op het moment zelf: als er vlakbij een bom inslaat, als je vader zich moet verstoppen voor soldaten, als je niet weet of je de volgende dag

eten hebt. Maar de oorlog is voorbij. Het is 1946. En toch is Anne Marie nog heel bang. Zo bang dat moeder het nodig vindt om met haar naar de dokter te gaan. De dokter stelt haar een beetje gerust: 'Het gaat wel over als ze ouder is.' Is dat altijd zo? Kunnen ervaringen zo ingrijpend zijn dat je altijd bang blijft? Misschien vinden kinderen het moeilijk om over hun eigen angsten te praten, maar stel ze de vraag: Wanneer ben jij bang? Zijn hun angsten te vergelijken met die van kinderen die oorlog hebben meegemaakt? Of zijn het meer 'alledaagse' dingen waar ze bang voor zijn?

Anne Marie vindt troost in de schelp van opa. Het ruisen van de zee dat ze erin hoort, geeft rust. En een vriendje dat vertelt niet bang te zijn, helpt ook.

Aan welke dingen of mensen ontleen de kinderen troost? Veel kinderen hebben een knuffel, ook op latere leeftijd. Helpt die bij het overwinnen van angsten? Zijn er mensen bij wie ze zich nooit meer bang voelen? Een huisdier vervult ook wel die rol, vooral honden en poezen. Kunnen de kinderen die een hond of poes hebben vertellen of ze veiligheid en troost vinden bij hun huisdier?

Denkzolder

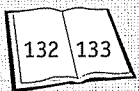
- Snoepjes uit oma's tas: ze zijn vies en lekker tegelijk.
- Die nacht toen de bom viel: toen het eng was en leuk tegelijk.
- De badjuffrouw: haar ogen zijn vrolijk en droevig tegelijk.

Heb jij ook wel eens van die tegenstrijdige gevoelens?

Tegenstrijdige gevoelens. Iets is mooi, maar ook een beetje lelijk. Je voelt je blij en ook een beetje verdrietig. Iets is eng en leuk tegelijk.

Als Geertje Lanser er is om het huis schoon te maken vindt Anne Marie dat leuk en niet-leuk tegelijk. Niet-leuk omdat het dan overal naar bleekwater en spiritus stinkt en leuk omdat ze dan Geertje-peertje-pudding-gehakt eten.

Herkennen de kinderen deze gevoelens en kunnen ze aangeven of zij zelf ook wel eens van die tegenstrijdige gevoelens hebben? Laat ze er voorbeelden van geven: kijken naar een grote brand bijvoorbeeld. Al die vlammen leveren een prachtig schouwspel op, maar tegelijk is het vuur verwoestend bezig. Laat ze eens negatieve kanten bedenken bij een situatie die op het eerste gezicht alleen maar positief is en laat ze ook het omgekeerde doen. Aan iets dat alleen maar donker en droevig lijkt is misschien toch een lichtpuntje te ontdekken. Dat levert dan tegenstrijdige gevoelens op. Praat ook over de term 'tegenstrijdig': positief en negatief leveren strijd om de overhand te krijgen.

Schrijfplek

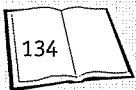
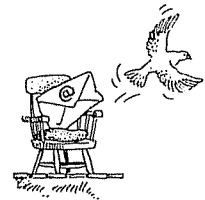
Herinneringen aan haar jeugd. Anne Takens schreef ze op. Heb jij jeugdherinneringen? Wat voelde jij toen je een broertje of zusje kreeg, waar was jij bang voor, had je ook een doos met 'Theo-dingen'? Maak je er ook een boek van? Welke titel geef je jouw herinneringenboek?

Op de schrijfplek worden de kinderen op het spoor gezet van het schrijven van hun eigen herinneringen. Ze gaan zelf een autobiografisch verhaal maken. Ze herinneren zich vast gebeurtenissen uit hun eigen jeugd die veel indruk maakten. Laat ze proberen om de gevoelens die ze destijds hadden op te roepen en te beschrijven. Soms heb je tijd nodig om die gevoelens weer naar boven te halen. Een gesprekje, waarin er expliciet naar gevraagd wordt, kan daarbij helpen.

Het hoeven natuurlijk niet altijd dramatische gebeurtenissen te zijn geweest. Anne Takens beschrijft ook veel alledaagse dingen uit de tijd van vlak na de oorlog. Bespreek met de kinderen dat vooral dingen die nu anders zijn dan in hun jeugd interessant zijn om op te schrijven. Ze zullen zelf bij het lezen van *Nooit meer bang* ook het meest getroffen zijn door de dingen van vroeger die nu heel anders zijn: we krijgen geen levertraan meer, kinderkolonies zijn er niet meer, 'pindachinezen' zijn verdwenen.

Anne Takens schreef de lezers van *Nooit meer bang* de volgende e-mail:

Van: annetakens@wanadoo.nl
(of mail via: villa@maretak.nl)
Aan: <alle lezers van 'Nooit meer bang'>

Dag lezers!

Vroeger had ik een meester die prachtig kon voorlezen. En terwijl ik ademloos zat te luisteren dacht ik: later wil ik ook schrijfster worden. Dat was mijn droom. En die droom kwam uit. Ik heb al meer dan dertig boeken geschreven.

Mijn boek 'Nooit meer bang' is mijn liefste boek. Omdat het over vroeger gaat, over die tijd toen er nog geen televisie of een computer in de kamer stond en je midden op straat lekker kon spelen, want er reden maar weinig auto's.

Ik had op school een vriendje: Theo.

Als je mijn boek uit hebt wil je misschien weten hoe het verder is gegaan met hem. Theo kreeg een nieuw huis, een 'echt huis'.

Ik ging vaak bij hem spelen of we maakten samen huiswerk op zijn kamer op de zolder. We waren dikke vrienden. Maar later, toen we van school gingen, raakte de vriendschap uit. Als ik in het zwembad lag, keek ik altijd naar hem uit. Ik hoopte dat hij van de duiktoren zou springen of dat hij naast me zou zwemmen, op weg naar de boomstam, die altijd onder de hoge bomen lag te dromen in de zon. Maar ik heb Theo nooit meer gezien.

Het Open Bad bestaat al lang niet meer, maar zwemmen vind ik nog steeds fijn. In het water ben je zo licht als een veertje en als je een boze bui hebt gaat die vanzelf over. Heb je dat ook wel eens gemerkt?

Ik moet je nog een geheim vertellen. Het gaat over mijn naam. In het boek heet ik Anne Marie. Maar eigenlijk heet ik Annie. Die naam vond ik zo dom dat ik mezelf Anne Marie noemde. En nu... nu noemt iedereen me Anne.

Dag allemaal! Veel groetjes van

Anne Takens

In een gesprek met de kinderen over de e-mail kunnen de volgende elementen aan de orde komen:

Mijn boek 'Nooit meer bang' is mijn liefste boek.

Omdat het over vroeger gaat zegt Anne Takens. Haar eigen jeugdherinneringen zijn haar dierbaarder dan de andere verhalen die ze schreef. Herkennen de kinderen die gevoelens? Of moet je ouder zijn om je eigen jeugd te koesteren? Vraag aan de kinderen of ze hun eigen vader of moeder, of oma en opa, willen vragen naar jeugdherinneringen. Praten ze graag over vroeger? Denken ze er met plezier aan terug? Hebben ze ook nare dingen meegemaakt?

Ik had op school een vriendje: Theo.

Hebben de kinderen ook een vriendinnetje of vriend met wie ze veel samen doen? Echt dikke vrienden zijn? Bij wie ze zich plezierig voelen en naar wie ze uitkijken als ze niet bij elkaar zijn?

Maar ik heb Theo nooit meer gezien.

Vriendschappen kunnen 'uit' raken. Door ruzie natuurlijk, maar ook gewoon: het komt er niet meer van om af te spreken, omdat je naar een andere school gaat en nieuwe kinderen leert kennen. Of je vriendje gaat verhuizen naar een andere plaats. Soms denk je dan wel eens: hoe zou het nu met hem of haar zijn? Begrijpen de kinderen dat de meeste mensen het leuk vinden om naar een reünie te gaan?

In het water ben je zo licht als een veertje en als je een boze bui hebt gaat die vanzelf over. Heb je dat ook wel eens gemerkt?

Laat de kinderen de vraag van Anne Takens beantwoorden. Is dat alleen bij zwemmen het geval of zijn er meer sporten die boze buien doen overgaan?

Die naam vond ik zo dom dat ik mezelf Anne Marie noemde.

Annie wordt Anne Marie. Vinden de kinderen Annie ook een domme naam? Zijn ze zelf tevreden met hun naam? Als ze anders willen heten, welke naam zou het dan worden?

2c Vragen naar aanleiding van de Villaatjes

Na de hoofdstukken 4, 10 en 13 staan in het boek de Villaatjes afgedrukt. De vragen die daarbij horen staan achter in het boek. Hieronder zijn ze weergegeven. Als u met de kinderen over het boek praat nadat ze het hebben uitgelezen, neem dan een selectie uit de vragen met hen door. Laat in eerste instantie de kinderen kiezen over welke vragen ze willen praten. Vraag dóór als er niet zo veel uitkomt. Vraag vooral weer naar eigen ervaringen en gevoelens in situaties die de kinderen zelf hebben meegemaakt. U kunt er ook voor kiezen om de vragen meteen te bespreken als de hoofdstukken waarop de vragen betrekking hebben, gelezen zijn.

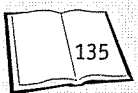
Vragen na hoofdstuk 4, bladzijde 34

Op bladzijde 5 schrijft Anne Takens: 'Dit boek gaat over de tijd vlak na de Tweede Wereldoorlog. Het is een andere tijd als nu.' Weet je na het lezen van de eerste hoofdstukken hoe Anne Marie, het meisje dat net acht werd, zich in die tijd voelde? Welke dingen anders zijn dan nu omdat het net oorlog geweest is? Welke herinneringen Anne Marie zelf aan de oorlog had? Welke dingen nu nog precies zo gaan in het leven van meisjes van acht? (En vraag eens aan je oma hoe levertraan smaakt!)

De oorlog had grote invloed op het dagelijks leven. Na de bevrijding was niet opeens alles weer 'gewoon'. Anne Marie merkte dat natuurlijk ook. Eten en kleding waren nog op de bon. Wellicht kunnen de kinderen uitzoeken hoe het systeem met bonnen werkte. Soms hebben oma's en opa's nog bonnen uit die tijd bewaard.

Bombardementen hebben in verschillende steden verwoestingen aangericht. Het bombardement op Rotterdam in de meidagen 1940 is het bekendst. Schiedam ligt vlakbij Rotterdam. Toen de oorlog uitbrak was Anne Marie 2 jaar. Zou zij er iets van gemerkt kunnen hebben? Heeft het bombardement ook in Schiedam huizen getroffen?

Andere dingen gingen gewoon door, ondanks de oorlog. Mensen kregen kinderen, ook in de oorlog was je jarig, je moest als kind op tijd naar bed. De beantwoording van de vragen bij dit villaatje bedoelt de kinderen te laten nadenken over de gevolgen van oorlog op het dagelijks leven, ook na de oorlog. En stil te staan bij dingen die horen bij meisjes van acht, oorlog of niet. En dan zijn er dingen anders, omdat ze in 1946 gewoon waren en nu niet meer. Het slikken van levertraan is daar een voorbeeld van.

Vragen na hoofdstuk 10, bladzijde 64

Je hebt gelezen over wat er anders werd voor Anne Marie toen ze als oudste er een zusje bij kreeg, hoe blij ze was met haar 'nieuwe' jurk en hoe bang ze was voor de puttenzuiger. Over amandelen knippen en een zwembad in een stuk rivier. Over de eerste dag op school met een klas waar iedereen wel iets bijzonders had. En over Theo.

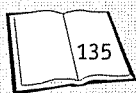

Hoe goed ken je Anne Marie nu? Lijkt ze op jou? Zou ze een vriendin van je kunnen zijn? Zit niet leeg! Denk!

Anne Marie is zeker meer gaan 'leven' voor de kinderen na het lezen van de eerste tien hoofdstukken. Je weet inmiddels een heleboel van haar. Hoe fijn ze het bij oma vond. Hoe ze reageerde op het nieuwe zusje. Hoe bang ze kon zijn van sommige dingen. Zo bang dat moeder het nodig vond om met haar naar de dokter te gaan. Hoe fijn ze het vond om zwemmen te leren om bij de schitterplek met de boomstam te kunnen komen. Hoe ze omging met Theo, die onverwacht gekke dingen kon zeggen en lieve dingetjes aan haar gaf.

Laat de kinderen antwoord geven op de vragen. Vraag of ze de dingen die Anne Marie doet, haar angsten en haar gedachten kunnen begrijpen. Spoor ze aan 'niet leeg te zitten!' Wat vinden de kinderen van die uitdrukking?

Op Anne Marie heeft hij zoveel indruk gemaakt dat ze hem nu, na meer dan vijftig jaar, nog kan herinneren. Misschien kunnen ze van een leerkracht ook een uitdrukking noemen, die ze (te) vaak hebben gehoord?

Vragen na hoofdstuk 13, bladzijde 101

Eindelijk mocht Anne Marie in het diepe en kon ze naar de boomstam zwemmen. Buig-wijd-sluit, doorgaan, niet verzaken! Op bladzijde 80 staat beschreven hoe ze zich daarbij voelt, hoe ze dat plekje van het zwembad beleeft, welke geuren ze ruikt. Beleef jij de dingen, die je ontzettend graag wilde, ook zó als je ze bereikt hebt?

Anne Marie weet het nu nog: hoe de boomstam rook, naar teer en wier, welke geluiden ze hoorde tijdens het zwemmen, de boten op de Maas, hoe de blaadjes van de bomen schitterden in het zonlicht op het water. De plek van de boomstam was een betoverend plekje geworden. Om dat te bereiken wilde ze leren zwemmen. En toen het mocht, zwom ze er in één keer naartoe.

Kunnen de kinderen zich indenken dat Anne Marie zich, op het moment dat ze bij de boomstam aankwam, volmaakt gelukkig voelde? En dat het geluksgevoel weer opgeroepen wordt als ze later teer en wier ruikt, of boten op de Maas hoort, of blaadjes ziet schitteren op het water in de zon? Hebben de kinderen zelf ook een dergelijke ervaring, die gekoppeld is aan geuren, geluiden of visuele prikkels? Zijn het alleen plezierige ervaringen die op die manier weer naar boven komen of gaat het ook voor nare ervaringen op?

Doorzettingsvermogen: iets dat je heel graag wilt, moet en zal je bereiken. Anne Marie had het. Het zorgt er ook voor dat je hobbels kunt nemen. De haak van de zwembadjuffrouw nam ze voor lief. Hebben de kinderen ook dingen die ze, ondanks zaken die tegen kunnen zitten, per se willen bereiken?

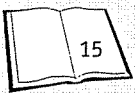
3 Extra Verdieping

3a Praten over taal en gevoel

Gevoelens spelen een belangrijke rol in *Nooit meer bang*. Rond de thema's *zee*, *oorlog* en *verliefd zijn* worden gesprekspunten aangegeven.

De zee

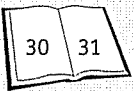
De zee speelt een belangrijke rol in de gevoelens van Anne Marie. Fragmenten in het boek waarin de zee een rol speelt staan hieronder.

En ineens denk ik aan de zee. De zee is achter de huizen, achter de stad. De zee is met de trein mee. Dat heeft papa verteld. We gaan een keer naar de zee. Op een dag in de zomer, als het niet regent. (...) Ik wil er zó graag heen. Nog nooit heb ik de zee gezien.

Opa was op zee. Hij stond in het want van de vissersboot, van De Vrijheid II. De wind gierde om hem heen. De golven waren torenhoog. Opa gleed uit, hij kon zich niet meer vastgrijpen. De wind blies hem overboord, de zee in. Hij verdronk in de golven.

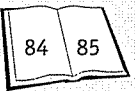
(Anne Marie heeft van oma een schelp gekregen die opa gevonden had op een ver strand. Ze houdt hem tegen haar oor en hoort geruis.)

'Het is de zee,' zegt oma, 'het is de zee die je hoort.'

'De zee?' vraag ik. 'De zee is toch heel ver weg?'

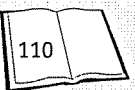
(...)

Als ik thuis 's nachts de spoken hoor, of de zaagvis, of vliegtuigen hoog in de lucht, dan zal ik mijn schelp tegen mijn oor doen. Dan zal ik de zee horen ruisen. Dan hoef ik nooit meer bang te zijn.

(...) 'Die kolonie is bij de zee.'

'Bij de zee!' roep ik. 'Dan kan je zandkastelen bouwen op het strand!'

'Pap, wanneer gaan we naar zee?' vraag ik.

'Als ik tijd heb,' zegt papa.

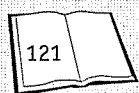
'Als het zomer is,' zegt mama.

'Als het warm is,' zegt oma.

'Morgen misschien, of overmorgen,' zegt oom Gerrit. 'Als je gaat, mag ik dan met je mee?'

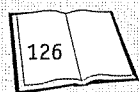
Ik knik en voel zandkorreltjes tussen mijn vingers. Zand van Katwijk.

Boven aan de trap sta ik stil en houd mijn adem in. Ik zie water. Het is blauw. Het lijkt op een groot, blauw kleed, met een rand van kroezig bont.

'Wat is dat?' vraag ik.

Oma zegt: 'Het is de zee. Je bent bij de zee, lief kind.'

De zee wil onze namen lezen. Nieuwsgierig rollen de golven ernaartoe. De allerkleinste golfjes spoelen over onze namen heen. Ze vegen ze niet uit.

Eerst is de zee iets mysterieus. Anne Marie is nooit bij de zee geweest.

Opa is op zee verdronken. De zee kan woest en gevaarlijk zijn.

Als ze de schelp van opa van oma heeft gekregen dan hoort ze daarin de zee ruisen en hoeft ze nooit meer bang te zijn.

De zee maakt Anne Marie ademloos als ze hem voor de eerste keer ziet.

De zee leest de namen van Anne Marie en Theo en bezegelt zo de vriendschap tussen hen.

De zee – hebben de kinderen dezelfde gevoelens en ervaringen met de zee als Anne Marie? Herinneren ze zich de eerste keer dat ze de zee zagen? Is de zee voor hen mysterieus, gevaarlijk, spannend? Laat de zee hen niet meer los toen ze hem eenmaal hadden gezien? Laat vertellen welke betekenis de zee voor hen heeft.

De zee in de schelp van opa zorgde ervoor dat Anne Marie nooit meer bang hoefde zijn. Hebben de kinderen ook zoiets vertrouwd waar ze steun aan ontleen als ze bang zijn?

Oorlog

Vooraf in het begin van het boek is de oorlog nog nadrukkelijk aanwezig. In het dagelijks leven van Anne Marie zijn de gevolgen nog merkbaar. Eten en kleding zijn op de bon. Laat de kinderen de vergelijking met nu eens maken. Overvolle supermarkten, waar alles te koop is wat je wenst.

Anne Marie krijgt een nieuwe jurk, gemaakt van een nachtpon van haar moeder. Bij wie wordt er thuis nog kleding 'vermaakt'? Ook het straatbeeld draagt nog de herinnering aan oorlog. Huizen die wel kapot, maar nog niet afgebroken zijn, lege plekken waar gebouwen gestaan hebben. Ze zorgen wel voor speelgelegenheid voor kinderen! Groot was de woningnood. Kijk naar hoe Theo en zijn familie gehuisvest waren.

Maar het meest is de oorlog bij Anne Marie aanwezig in haar angsten. Ze is bang voor

overvliegende, brommende vliegtuigen. Voor onweer dat aan bommen gooien doet denken. Voor een puttenzuiger die op een tank lijkt en misschien wel een bom kan opzuigen.

Ga met de kinderen na hoe de angsten van Anne Marie langzamerhand overwonnen worden. Wie spelen daar een belangrijke rol in? Zijn er dingen die haar helpen? In het tweede deel van het boek wordt de oorlog nauwelijks nog genoemd. Laat hoofdstuk 17 nog eens lezen. Daarin vertelt Anne Marie hoe ze haar angsten achter zich kan laten. Begrijpen de kinderen de gevoelens die Anne Marie in dit hoofdstuk toont?

Oorlog en ziekten

De oorlog heeft, ook een jaar na de bevrijding, een grote invloed op het leven. Laat de kinderen het hoofdstukje 'Onze klas' nog eens opslaan. Het begint op bladzijde 56. Anne Marie vertelt over de kinderen in haar klas. Iedereen heeft wel iets: 'Elk kind in mijn klas heeft iets zieligs of geks.' De meesten hebben lichamelijke klachten. Dat kunnen de kinderen zich waarschijnlijk goed voorstellen. Loes, Anne Marie en Theo niet. Anne Marie is verlegen, daar zullen wel meer kinderen last van hebben. Loes heeft de giechelziekte, haar ouders en haar broer zijn omgekomen bij het bombardement op Rotterdam. De oorlog is oorzaak van haar ziekte. Bij Theo is het niet duidelijk of de oorlog oorzaak is van zijn 'gekke' ziekte: ineens schreeuwen, schuttingwoorden roepen, waar hij niets aan kan doen. Misschien kennen de kinderen de naam van deze aandoening: syndroom van Gilles de la Tourette. Laat ze in een encyclopedie dit ziektebeeld eens opzoeken en er vervolgens over vertellen.

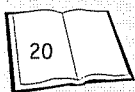
Verliefd op een jonge met een 'gekke' ziekte

Is het toeval dat Anne Marie zich aangetrokken voelt tot Theo? Zou ze in hem iets van zichzelf herkennen? Wat zou dat kunnen zijn?

Als ze jarig is en bij oma logeert ziet ze hem voor het eerst. Oma zegt dat hij niet normaal is. Maar Anne Marie vindt hem leuk. Als ze voor het eerst naar school gaat blijkt hij bij haar in de klas te zitten. Ze worden vrienden. Ze krijgt allerlei dingetjes van hem die ze bewaart in een doos, haar doos met 'Theo-dingen'. Ze accepteert zijn rare uitingen.

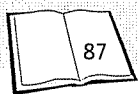
Laat de kinderen proberen uit te leggen waarom die twee zich tot elkaar aangetrokken voelen. Hoe zouden ze het zelf vinden om een vriend als Theo te hebben? Hoe zou hun klas op hem reageren?

Hieronder staat een aantal zinnen, waarin gevoel een prominente rol speelt. Praat er met de kinderen over en breng hun eigen gevoelens ook steeds ter sprake.

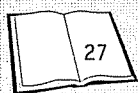
Het is zo groot als een boot en straks mag ik erin slapen. Dan gaan we varen over de wolkenzee, naar de maan en de sterren. Oma en ik.

Slapen in het grote bed bij oma. Welke gevoelens roept deze beschrijving bij de kinderen op? Is slapen bij oma spannend, veilig, avontuurlijk, geheimzinnig? Logeren zichzelf ook wel eens bij hun oma?

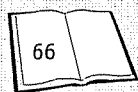
Als jij die jongen lief vindt, vind ik hem ook lief.

Zulke dingen zeggen oma's soms. Heb jij ook een oma die zó over je vrienden spreekt? Wat zegt deze uitspraak over oma?

Elke zaterdag komt hij met mijn vader praten, jenever drinken en sigaren roken. Meestal laat hij de deur van de keuken openstaan, zodat het begint te tochten langs mijn blote lijf. Meestal blijft hij even talmen bij mijn bad. Dan kijkt hij naar mij zonder iets te zeggen. Ik ben altijd blij als hij wegl loopt.

Zaterdag in de teil in bad en dan met een nat, bloot lijf op de tocht zitten. Voelden de kinderen, toen ze dit fragment lazen, ook de koude wind langs hun lijf strijken? En zouden ze zich net zo ongemakkelijk voelen als Anne Marie onder de blikken van de zwijgende meneer Ravens?

*De lucht over de jonge dag,
was helderder dan ooit.
Iets ongewoon-verblijdends lag
in weide en veld gestrooid.
De torenklok zong, wat ze kon,
De vlaggen staken uit:
De bruigom was de lentezon
En Holland was de bruid.*

Achterop de fiets bij vader. Heel vroeg op weg naar het zwembad. Hij zegt een gedicht op. Vinden de kinderen dit gedicht goed passen bij het vroege tijdstip van de dag? Wat voelen de kinderen bij het gedicht? Het gaat over de dag toen de oorlog voorbij was, vertelt vader. Kan het ook over iets anders gaan? Kunnen ze door het veranderen van één of meer woorden het voor iets anders dan bevrijdingsdag toepasselijk maken?

Heeft oom Gerrit gelijk als hij zegt: *'Woordjes leren helpt tegen verdriet'*? Oom Gerrit zal bedoelen dat als je verdriet hebt, je afleiding moet zoeken. Je moet dingen gaan doen. Bezig zijn helpt tegen piekeren. Wat helpt bij de kinderen tegen verdriet?

Nog een wijsheid van oom Gerrit: *'Als je een bril draagt, moet je altijd lachen. Dan staat hij veel leuker.'* Vroeger werden kinderen die een bril droegen er vaak mee gepest. Ze werden uitgescholden: schele kanarie. Kinderen kregen toen bijna allemaal eenzelfde bril, het zgn. ziekenfondsbrilletje. Het had dunne metalen pootjes en een rond montuur. Dat kon tegen een stootje.

Is het dragen van een bril nu net zo vervelend als toen Anne Marie kind was? Hoe voelen bril dragers zich nu? Worden ze er nog mee geplaagd?

3b Kennis van genres

Nooit meer bang is een autobiografisch verhaal en behoort daarmee tot het realistische genre. Laat de kinderen het woord 'autobiograaf' eens ontleden. Van welke andere woorden herkennen ze de samenstellende delen: auto-bio-graaf? Met of zonder hulp van een woordenboek komen ze er achter dat auto 'zelf' betekent (vergelijk auto in automaat, automobiel) bio betekent 'leven' (vergelijk bio in biologie, biotoop) en graaf heeft met 'schrijven' te maken (vergelijk grafologie, telegraaf). Zo wordt een autobiograaf 'iemand die over zijn eigen leven schrijft'.

Kunnen de kinderen vertellen waarom sommige schrijvers hun eigen leven willen opschrijven? Doen ze dat alleen voor zichzelf, vinden ze hun leven zo bijzonder dat andere mensen erover moeten lezen, of vinden andere mensen het leven van schrijvers zo interessant dat ze erover willen lezen?

Anne Takens heeft over haar eigen leven geschreven. Ze beschrijft niet haar hele leven, maar een periode daaruit, het jaar dat volgde op het einde van de oorlog. Waarom zou ze juist die periode hebben beschreven? Is het omdat zij zich die het beste in haar herinnering kan terugroepen? Of heeft die periode, nu zij erop terugkijkt, de meeste indruk gemaakt? Er gebeurden in haar kinderleven toen wel een heleboel heftige dingen: bevrijdingsdag, geboorte van een zusje, op achtjarige leeftijd voor het eerst naar school, verliefd worden op Theo, voor het eerst de zee zien. Anne Takens vindt *Nooit meer bang* haar liefste boek. Juist omdat het over haar eigen leven gaat.

Vinden de kinderen het leven van Anne Marie de moeite waard om over te lezen? Wat spreekt hun het meest aan? Hebben ze tijdens het lezen de geschiedenis van Anne Marie ook vergeleken met hun eigen geschiedenis?

Is *Nooit meer bang* het enige autobiografische boek dat de kinderen gelezen hebben? Als ze meer autobiografieën hebben gelezen, welk boek vinden ze dan het mooist? Zeg je over een autobiografisch boek dat het 'mooi' is of is het eerder 'interessant' te noemen?

Thema's en motieven

Het hoofdthema in *Nooit meer bang* is bang zijn. Anne Marie is een angstig meisje. De oorzaak van haar angsten is enerzijds gelegen in de oorlog. Aan de andere kant zijn het 'gewone' jonge meisjes angsten: geritsel achter de kast bijvoorbeeld. Maar het is geen somber boek. Ze wordt geholpen haar angsten te overwinnen: oma helpt haar met haar wijsheid en humor, de schelp van opa, dokter De Leeuw geeft haar een drankje, Theo wordt haar vriendje, oom Gerrit begrijpt haar.

Bij de bespreking van de teksten in de Gevoelenskamer van de Villa die in het boek staat, vindt u aandachtspunten voor een gesprek met de kinderen over bang zijn.

Andere thema's in dit boek: oorlog, verlangen naar de zee, verliefd zijn. Ze werden al besproken in hoofdstuk 3a Praten over taal en gevoel.

3c Praten over illustraties

De illustraties in *Nooit meer bang* bestaan uit foto's. Ze zijn voor een deel afkomstig uit het familiealbum van Anne Takens zelf. Andere foto's komen uit het Gemeente-archief van Schiedam en uit het Spaarnestad fotoarchief. Op bladzijde 136 van het

boek staat de verantwoording van de herkomst van de foto's opgenomen.

Foto's benadrukken het realistische karakter van het verhaal. Niet alleen de onderwerpen – levertraan krijgen, in de rij bij de schoolarts – maar ook de 'aankleding' van mensen en straatbeeld maken duidelijk dat het verhaal in een heel andere dan de huidige tijd speelt.

Bespreek met de kinderen of er in hun familie ook foto's van de tijd vlak na de oorlog zijn. Lijken ze op de foto's in dit boek? Misschien mogen ze er enkele mee naar school nemen.

Eën van de foto's, die van de bunkerwoning met het tuinhok van granaathulzen, is gekozen voor het omslag. Vinden de kinderen dit een goede keuze? Waar dachten ze aan toen ze deze foto zagen en het boek nog moesten gaan lezen? Kregen ze er een idee van waar het boek over zou gaan, hielpen de titel en de tekst onder aan het omslag daarbij? Is de verwachting die ze hadden uitgekomen? Of heeft de inhoud van het boek hen toch verrast? Laat ze nog eens kijken naar de foto's op bladzijde 4. Op de foto waar oma met Anne Marie in haar armen zit is op de achtergrond een foto van opa aan de muur zichtbaar. De opa die in de golven omkwam.

Misschien zijn de foto's van Anne Takens zelf mede aanleiding om een e-mail naar haar te sturen.

4 Verwerking

Hierna volgt een aantal kopieerbladen voor verdere verwerking:

- 4a Boekprofiel;
- 4b Zo wil ik het;
- 4c Onder de loep;
- 4d Boekrecensie;
- 4e Bericht van de fotograaf;
- 4f Titelblad.